НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА
УКРАЇНСЬКЕ ГЕОГРАФІЧНЕ ТОВАРИСТВО
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ГЕОГРАФІЇ ТА КАРТОГРАФІЇ

Збірник матеріалів Четвертої міжнародної наукової конференції, присвяченої 110-літньому ювілею
професора Володимира Кубійовича

Тернопіль
18 – 19 листопада 2010 р.

SHEVCHENKO SCIENTIFIC SOCIETY
UKRAINIAN GEOGRAPHICAL SOCIETY
TERNOPIL V. Hnatyuk NATIONAL
PEDAGOGICAL UNIVERSITY
LVIV I. FRANKO NATIONAL UNIVERSITY

HISTORY OF UKRAINIAN GEOGRAPHY AND CARTOGRAPHY

The collection of the materials of the Fourth International scientific conference devoted to 110-anniversary
of professor Volodymyr Kubiyovych

Ternopil
18 – 19 November 2010

УДК 911.3
ББК 26.890 (4 Укр) Г
І-90

Редакційна колегія:

Заставецька О. В., *д. г. н., проф. (Тернопіль)*— ***відповідальний редактор***
Дітчук І. Л. *(Тернопіль)*
Заставецький Т. Б., *к. г. н., доц. (Тернопіль)*
Ковальчук І. П., *д. г. н., проф. (Київ)*
Мушинка М. І., *д. ф. н., проф. (Пряшів, Словаччина)*
Ровенчак І. І., *д. г. н., доц. (Львів)*
Сивий М. Я., *д. г. н., проф. (Тернопіль)*
Сосса Р. І., *д. г. н., проф. (Київ)*
Шаблій О. І., *д. г. н., проф. (Львів)*

Друкується згідно з Ухвалою
Вченої ради Українського географічного товариства та
Географічної комісії Наукового Товариства імені Шевченка в Україні

Історія української географії та картографії. Частина І: Збірник матеріалів Четвертої міжнародної наукової конференції, присвяченої 110-літньому ювілею професора Володимира Кубійовича. Тернопіль, 18–19 листопада 2010 р. — Тернопіль, 2010. — 212 с.

ББК 26.890 (4 Укр) Г

У даному збірнику опублікована основна частина матеріалів, надісланих на Четверту наукову конференцію з історії української географії та картографії. Решта матеріалів конференції, які здебільшого приурочені дослідженню життєвого шляху та наукової спадщини професора В. Кубійовича, буде опублікована як наукові статті у 22-му випуску всеукраїнського науково-теоретичного часопису "Історія української географії", присвяченому 110-річчю від дня народження Володимира Кубійовича.

Автори матеріалів повністю відповідають за підбір, точність наведених фактів, цитат, власних імен, дат та інших відомостей.

Зміст

Володимир Кубійович – визначний український географ, демограф, картограф, організатор науки

Олег Шаблій. Внесок професора Володимира Кубійовича у національну географічну науку.....10
Олександра Вісьтак, Наталія Веневітіна. В. Кубійович як державник.....14
Степан Кузик. Володимир Кубійович про туристику в Карпатах.....16
Ганна Таран. Роль В.М. Кубійовича у вивченні географії населення України, зокрема її південно-східної частини.....19
Леся Заставецька, Тарас Заставецький. Внесок В. Кубійовича та О. Степанів у розвиток української геоурбаністики.....22

Географічні наукові школи та центри в Україні й діаспорі: історія становлення та напрямки досліджень

Степан Іщук, Олексій Федюк. Суспільно-географічні дослідження в Україні у 90-х роках XX – на початку XXI сторіччя.....26
Сергій Шевчук. Географічна освіта та наука у Полтавському національному педагогічному університеті (становлення та розвиток).....28
Оксана Яроменко. Географічна освіта і наука Рівненщини: історичний аспект.....31
Ольга Заставецька, Ярослав Мариняк, Андрій Кузишин. Історичні віхи кафедри географії України і туризму Тернопільського національного педагогічного університету.....34
Юрій Кандиба. З історії суспільно-географічних досліджень агропромислового комплексу у Харківському регіоні.....38
Вадим Кокус. Внесок вчених краєзнавчих осередків України у розвиток зоогеографічних досліджень в 20-х–30-х роках XX століття.....41
Галина Ходан, Любомир Олару, Михайло Танасюк. Історія розвитку ландшафтно-екологічних досліджень у Чернівецькому університеті.....44

Життєві й творчі біографії постатей українського і світового землезнання

Павло Штойко. Історія науки у творчості Володимира Вернадського.....46
Мирослав Дністрянський. Геополітичні погляди ідеологів українського національно-визвольного руху середини XX ст.....48
Анатолій Корнус. І.П. Стрельбицький – видатний український картограф XIX століття.....51
Володимир Круль, Світлана Добровольська, Олександр Гадельшин. Я. Жупанський та становлення українського географічного краєзнавства.....54
Сергій Міхелі. Внесок А.І. Ланька у формування і розвиток українського ландшафтознавства.....57
Вероніка Бовсунівська. Вклад К.І. Геренчука у дослідження ландшафтів Хмельницької області.....60
Микола Крижанівський. Внесок Л.М. Булави у розвиток досліджень ландшафтів Полтавської області.....62
Михайло Потокій. Картографічна спадщина В.Б. Сочави.....64
Петро Царик, Ірина Леньків. Микола Петрович Чайковський та його вклад у розбудову природо-заповідного фонду Тернопілля.....68

Рогожа // Історія української науки на межі тисячоліть. – К., 2008. - Вип. 33. – С. 211-223

7. *Храневич В.П.* Нарис фавни Поділля. ч.1. Ссавці та птахи. / В.П.Храневич. – Вінниця: Віндерждрук ім. Леніна, 1925-1926. - 128 с.

8.*Шарлемань М.В.* Зоогеографія УСРР / М.В.Шарлемань. - К., Вид-во Академії наук УСРР, 1936. – 234 с.

УДК 574: 911.52

Галина Ходан, Любомир Олару, Михайло Танасюк
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ЛАНДШАФТНО –ЕКОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У ЧЕРНІВЕЦЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

Дослідження в геоекологічному напрямі почали розвиватись у процесі екологізації географії, зокрема, ландшафтознавства. Розкрито основні положення розвитку ландшафтно-екологічних досліджень, в Чернівецькому національному університет та регіонах України. Відзначено вчених, які зробили значний внесок у становлення та розвиток ландшафтної екології.

Ключові слова: *ландшафтна екологія, ландшафтно-геохімічні дослідження, геоеко-система, ландшафтних комплекс, наукова школа.*

Halyna Khodan, Lyubomyr Olaru, Mykhaylo Tanasyuk. History of development landscape-ecological research at Chernivtsi University. *Research in geoecological direction began to develop in the ecological geography, particularly of landscape. .The basic provision of landscape-ecological studies in Chernivtsi National University and the regions of Ukraine. Noted scholars who have contributet to the formation and development of landscape ecology.*

Keywords*: landscape ecology; landscape geochemistry; geoecosystem; landscape complex, scientific school..*

Вступ. Геоекологічні дослідження розвивались у процесі екологізації географії, зокрема, ландшафтознавства (ландшафтна екологія), помітно зростає чисельність наукових досліджень у цьому напрямку. На сучасному етапі поняття "екологія" сильно "розмито", у нього включають усе, що зв'язане з охороною природи, життєдіяльністю людини, землеробством, регіональним плануванням та ін.

Екологізація найбільше проявляється у медичному ландшафтознавстві, аграрному ландшафтознавстві, інженерному ландшафтознавстві. Об'єктом дослідження при цьому залишається ландшафт як територіальна система, а предмет вивчення змінюється. Особливим стає екологічний підхід до вивчення цього об'єкта. Об'єктом вивчення став не ландшафт сам по собі, а система з двох взаємодіючих елементів (блоків), із яких один – об'єкт (ландшафт) є середовищем для іншого – суб'єкта (населення, агрономічної підсистеми, паразитарної підсистеми і т.д.). Гостра необхідність у цілеспрямованих екологічних, у тому числі й еколого-геохімічних, дослідженнях виникла за останні роки внаслідок збільшення екстремальних ситуацій і зростання захворювання населення у багатьох регіонах і містах різних країн (особливо ракові захворювання). У зв'язку з чим посилилась необхідність здійснити історичний огляд розвитку геоекологічних (зокрема ландшафтно-екологічних) досліджень в окремих регіонах.

Виклад основного матеріалу. Шістдесяті роки XX століття є часом становлення ландшафтної екології (та її розділу – ландшафтно-геохімічної екології) в нашій країні. Це підсилило практичне використання ландшафтознавства і геохімії ландшафту при розв'язанні екологічних завдань, які викликані інтенсивним впливом суспільства на природне середовище.

Ландшафтна екологія визначається як вчення про комплексні взаємовідношення в екосистемах з географічного (ландшафтного) і екологічного поглядів. Об'єктом ландшафтної екології стає геоекосистема, обмежена ландшафтним комплексом. Останній охоплює, крім природних компонентів, соціально-економічні (агропромислові комплекси, заводи, поселення та ін.). У центрі цієї системи знаходиться живий організм (все зорієнтовано передовсім на людину).

Ландшафтна екологія (як і геоекологія) ставить перед географами дві групи завдань. Перша – вивчення впливу антропогенного навантаження і умов, створених людиною у результаті її діяльності, на зміну ландшафту; друга – вплив природних і антропогенних компонентів – факторів ландшафту на стан і розвиток біотріади – "рослина – тварина – людина". Останнє завдання тісно переплітається із завданнями медичної географії (медико-екологічний напрямок) та біогеоекології. Розв'язання вказаних завдань, як показали дослідження авторів, може бути успішно здійснене при комплексному підході до оцінки екологічної ситуації, на ландшафтній основі.

Поглиблюючи одну з прикладних сторін ландшафтознавства – екологічну, відзначимо, що до її завдань

ходять, в основному, аналіз природно-антропогенних умов життя людини з метою їхньої оптимізації. У зв'язку з цим успішно розвиваються в наш час екологія людини, антропоекологічний підхід [1].

Еколого-ландшафтознавчі та геохімічні дослідження в Україні успішно розвиваються в Чернівецькому національному університеті (В. М. Гуцуляк, М. І. Кирилюк, В. П. Руденко). У результаті екологізації географії (ландшафтознавства) виникли і розвиваються різні наукові напрямки дослідження проблем взаємодії природи і суспільства.

Досить повно розроблені питання теорії і практики геохімії ландшафтів. Засновником ландшафтно-геохімічної екології став професор Гуцуляк В.М. (монографія "Ландшафтно-геохімічна екологія", 1995). Він розробив еколого-геохімічну концепцію визначення стану природного середовища, а на її основі – методику інтегральної оцінки екологічної ситуації та вперше склав серію карт (ландшафтно-екологічні, геохімічні, медико-географічні) Прикарпатського регіону в т.ч. урбанізованих територій. Особливу увагу вчений приділив проблемам геоекології людини. Результати наукових пошуків доповідались і були опубліковані в матеріалах Міжнародних конгресів (Москва, Софія, Прага, Бухарест, Бонн, Торонто, Сеул та ін.), у наукових журналах. В.М.Гуцуляк опублікував понад 200 наукових праць, у т.ч. 6 монографій і 7 навчальних посібників.

На базі практичного досвіду геоекологічних досліджень професором Гуцуляком В.М. сформульована концепція ландшафтно-геохімічної екології, а на базі аналізу багатьох територіальних демоекологічних систем – концепція ландшафтної екології людини, її медико-геохімічний аспект [2].

Досить широко у літературі висвітлені питання геохімічної оцінки міських агломерацій та селитебних ландшафтів взагалі [1,.2, 3, 4]. Численні праці з техногенного забруднення окремих компонентів ландшафту – повітря, води, ґрунтів, рослин [1, 2]. Дещо менше представлені комплексні дослідження техногенних речовин у ландшафтах. Це зумовлено недостатньою розробленістю ряду теоретичних питань (важливих для вивчення взаємодії природи і людини), таких як геохімічне нормування, геоекологічне оцінювання, прогнозування та ін.

Ландшафтно-геохімічний аналіз окремих регіонів має велике значення для розв'язання багатьох проблем медицини, особливо для виявлення природних і антропогенних факторів, які сприяють розвитку хвороб. На основі геохімії ландшафту виконано медико-географічне районування Буковини, установлена залежність поширення багатьох хвороб від типів і класів геохімічних ландшафтів; виявлені вогнища ендемічного зобу, які властиві ландшафтам з дефіцитом йоду; складені ландшафтно-геохімічні карти для медико-географічної оцінки території та ін. Такого роду дослідження, як відомо, тісно зв'язані з вченням про біогеохімічні провінції.

У межах західних областей України (Чернівецька, Івано-Франківська області) авторами досліджені геохімічні системи, які характеризують ландшафтні райони (понад 50 ландшафтно-геохімічних катен), а також міські агломерації (м. Чернівці та ін.). Усе це покладено в основу науково-методичних розробок ландшафтної екології людини (В. Гуцуляк, 1995).

Висновки. Таким чином, у наш час різними вченими отриманий значний обсяг матеріалів, які стосуються екологічного стану компонентів природних систем, оцінки антропогенного впливу на них (промислової, сільськогосподарської та інших видів діяльності). Крім цього, закладені основи геосистемного моніторингу, геоекологічної експертизи народногосподарських проектів. Але до цього часу не розроблена до кінця цілісна концепція комплексної екологічної оцінки антропогенних ландшафтів та їх морфологічних частин, оптимізації й управління екологічними якостями. Важливими проблемами залишаються також розробка нормативів екологічної ситуації, техногенного навантаження на природне середовище, інтегральних показників екологічної небезпеки та ін.

Література

1. *Гуцуляк В. М.* Еколого-геохімічний аналіз природно-антропогенних ландшафтів (на прикладі Чернівецької області та півночі Молдови): Автореф. дис. доктора геогр. наук. / Гуцуляк В. М.– К.: 1994. – 36 с.

2. *Гуцуляк В. Н., Николаев А. Н.* Эколого-геохимические особенности ландшафтов г.Черновцы. Пути повышения продуктивности, эффективности использования и охраны природных ресурсов Украинских Карпат и Прикарпатья. / Гуцуляк В. Н. – К.: УМК ВО, 1989. – С. 74-82.

3. *Гуцуляк В. М.* Ландшафтно-геохімічна екологія. / Гуцуляк В. М. – Чернівці: Рута, 1995. – 317 с.

4. *Гуцуляк В.М.* Ландшафтна екологія. Геохімічних аспект: Навч. посібник. – 2-ге вид., доп. – Чернівці: ТОВ "Видавництво "Наші книги", 2009. – 312 с.

5. *Руденко В.П.* Географія природно-ресурсного потенціалу України. У 3-х частинах: Підручник / Валерій Петрович Руденко. – К.: ВД "К.-М. академія" – Чернівці: Зелена Буковина, 1999. – 568 с.